

Oponentský posudek Jaroslava France na disertační práci TLILI, VÁCLAVA. *Konverze Čechů k islámu*. Plzeň: ZČU, 2023.

Předložená práce byla vypracována na Západočeské univerzitě v Plzni, a to na její Filosofické fakultě, respektive Katedře antropologie. Studentka je zapsána do doktorského studijního programu Historické vědy v oboru Etnologie. Tématem práce je analýza procesu konverze českých muslimů.

Téma

Téma práce je s ohledem na studovaný obor vhodně zvolené. Název práce odpovídá obsahu práce, ačkoliv by bylo jistě možné v podtitulu práce specifikovat zaměření disertačního projektu. Téma práce bylo vhodně zvolené vzhledem k narůstající aktuálnosti otázek institucionalizované a neinstitucionalizované religiozity, které se objevují ve světle opakujících se sčítání lidí v ČR. Výsledky sčítání (1991-2021) ukazují nárůst neinstitucionalizovaných projevů náboženského života na úkor náboženských institucí. Výzkum procesu konverze k islámu je důležitou součástí vědeckého zkoumání tohoto jevu. Vedle toho je zřejmé, že práce představuje originální sondu do života dnešních českých muslimů.

Struktura práce

Práce je rozdělena do pěti, respektive tří, kapitol, pokud odmyslíme obligátní kapitoly úvodu a závěru, které jsou také číslovány. Studentka se v druhé kapitole snaží popsat teoretická východiska výzkumu, současný stav poznání a také metodologická východiska. Ve třetí kapitole je popsána metodologie práce, a to včetně reflexe problematických částí výzkumu. Čtvrtá a zřejmě stěžejní část práce je výsledkem autorčina výzkumu, ve kterém popisuje na šesti krocích a šesti podkapitolách proces konverze u českých muslimek a muslimů. Struktura práce je tedy standardně rozvržená, je logická a pro čtenáře srozumitelná.

Metoda práce

Metodologicky spadá práce do oblasti etnografie. Zvolenou metodou je kvalitativní výzkum, který se ukazuje jako vhodný pro analýzu tohoto tématu. Cíle výzkumu jsou specifikované jako „porozumění procesu přijetí islámu Čechy a Češkami a prozkoumání příčin, které vybrané jedince ke konverzi dovedly.“ (s. 17) Jako výzkumné kruhy byly stanoveny otázky (1) důvody atraktivity konverze k islámu v ČR, (2) průběh konverze a (3) společenský a kulturní kontext a také důsledky konverze.

Zde je třeba upozornit na problematickou formulaci výzkumných otázek, které úzce souvisí se stanovením cíle práce. Formulování výzkumné otázky doporučuji postavit na hypotéze, kterou výzkumem potvrdíme nebo vyvrátíme. Poněkud laxně stanovený cíl směřující k hlubšímu poznání, nebo také většímu porozumění (s. 16), neumožňuje autorce položení přesně zacílených otázek, které by mohly směřovat k prokázání nebo vyvrácení určitého tvrzení. Vzhlede k tomu, že vědecké poznání je ze své povahy vždy dočasné

(tentativní) a posouvá se dál právě stanovováním a vyvracením tezí, předpokládáme, že na doktorském studijním programu se studující pokoušejí o posunutí horizontů poznání daného tématu. V tomto konkrétním případě je vhodnější ptát se nikoliv na nedefinovatelné prohloubení znalostí, ale například na prokázání proměny kulturní identity u konvertitů se stanovenou hypotézou vycházející z rozhovorů ve fokusních skupinách.

Autorka uvádí jako primární výzkumnou metodu kvalitativní výzkum (s. 20), kterému předchází zúčastněné pozorování, fokusní skupiny a na který navazuje reflexní deník. Ideální je doplnit výsledky z fokusních skupin kvalitativním výzkumem a potom prověřit výstupy kvantitativním výzkumem vycházejícím z poznatků získaných v předchozích etapách. Autorka při volbě metody argumentuje zapojením jednoho výzkumníka, který může stanovené penzum práce zvládnout. Tuto argumentaci je možné přijmout.

S tím ovšem souvisí kritické zhodnocení výsledků výzkumu, které jsou prezentovány především s ohledem na atraktivitu konverze, atraktivitu nauky a praxe islámu, nebo a ohledem na atraktivitu hodnot sdílených v komunitě muslimů. V této fázi je třeba si položit také otázku po konfliktních aspektech konverze. Jinými slovy je možné říct, po vzoru fenomenologie, že až měřítko tvoří jev. Tomuto tématu se věnuje například i v práci citovaný Zdeněk Vojtíšek nebo v cizojazyčné literatuře John Saliba a mnozí další. Autorka práce tedy nestanovila vyvážená kritéria pro vyhodnocení daného jevu, a proto se intuitivně uchýlila spíše k popisu atraktivních stránek konverze – viz první výzkumný okruh, který se dotazuje na atraktivitu konverze. Prostor pro pojmenování konfliktních aspektů konverze v třetím výzkumném okruhu zůstal nevyužitý. Jedním z důvodů může být právě její účast na životě společenství muslimů i na životě náboženské společnosti, což je v práci adekvátně reflektováno v podkapitole 3. Při vědomí těchto limitů je třeba ve výzkumu pregnanterněji definovat metodologická kritéria.

K tomu je třeba dodat, že některé výzkumné otázky výzkumu jsou formulovány příliš ambiciózně na rozsah jedné disertační práce a zasloužily by pozornost v samotném výzkumu. Viz 2a), kde se například autorka odkazuje na popis klíčových emocionálních a psychologických prožitků v průběhu konverze.

Stejně tak v podkapitole 4.1.2.4 doporučuji větší zdrženlivost při přijímání závěrů o pojetí *fitra* a její realizaci ve společenství muslimů. K těmto tématům se dnes otevírá zcela nový obzor neurověd, které umožňují nahlédnout do procesu lidského rozhodování, svobodné vůle a morální odpovědnosti.

Formální náležitosti práce

Po formální stránce je třeba ocenit autorčin styl psaní. Text je dobře strukturovaný, jednotlivé části textu na sebe logicky navazují, je tedy psaný s ohledem na čtenáře.

Citací úzus je jednotný a odpovídá danému vědeckému oboru. Ačkoliv i zde najdeme několik chyb, které zřejmě vznikly ve fázi finalizace disertační práce. Je to například v elektronické verzi práce chybějící obsah poznámky pod čarou č. 2 na straně 3.

Problematictější je téma odborné terminologie používané v práci. Na několika místech je třeba revidovat použitý slovník.

Především emotivně zabarvená slova jako jsou „niterné otázky“ (s. 1) je třeba specifikovat a vyjasnit obsah. Jedná se o existenciální otázky, jedná se o vztahové otázky, nebo otázky transcendentálního charakteru po smyslu lidské existence? Podobně je nejasný emočně zabarvený výraz shrnují závěry práce „samotná lidská zkušenost“. Jak tomuto obratu rozumět?

Podobně jsou problematické výrazy o pocitech při analýze dat: „byla cítit saturace dat.“ (s. 19) Tento obrat nedoporučuji.

Významnější jsou potom termíny odborné, které je nezbytně nutné vymezit. Slovo spiritualita (s. 6) můžeme definovat s odkazem na židovský posvátný text, ale potom se mívá s pojetím slova spiritualita v evropském kulturním prostředí, a to včetně prostředí vědeckého. Starověká židovská „spiritualita“, jak ji známe z Tanachu, byla jednoznačně materiálně orientovaná a neznala abstraktní a velmi často nehmotné pojetí spirituality vycházející z evropských náboženských dějin. Původně teologický pojem spirituality, který zahrnoval všechny aspekty a rozměry lidského života, se nejpozději v druhé polovině dvacátého století stal široce užívaným pojmem označujícím prožitek, emoci nebo nehmotné skutečnosti lidského života.

Terminologii z oblasti sociologie náboženství je třeba také pečlivě revidovat. Poněkud rozpačitě vyznívá shrnutí: „Z kontextu jejího vyprávění bylo možné vytušit, že se jednalo o sektu spojenou s fenoménem tzv. nových náboženských hnutí (Vojtíšek 2007).“ V díle Zdeňka Vojtíška najdeme obě slova jako ekvivalenty, ale slovo sekta je definováno jako pejorativní s konfliktním nábojem, proto Zdeněk Vojtíšek slovní spojení nové náboženské hnutí definuje jako pokus o objektivní a nezaujatý popis.

Zřejmě jen ze samozřejmosti dané realie si autorka dovolila hovořit o muslimském oděvu, který je ale jen jeden z možných způsobů odívání (s. 98).

Nedoporučuji používání kaligrafie (mír a Boží požehnání s ním) za jménem zakladatele islámu Muhammada (s. 43, 96), je to nepochybně vhodné v textech určených pro vnitřní potřebu muslimských komunit, pro odborný text je to nepatřičné.

Práce obsahuje malé množství gramatických chyb, stylistických chyb nebo překlepů. Další formální nedostatky jako je absence textu mezi dvěma nadpisy (s. 34) apod., jsou také minimální.

Přínos práce pro rozvoj vědeckého poznání

Doktorská teze by měla vždy znamenat posun v poznání daného tématu. Je proto otázkou, jaký přínos nacházíme v této práci. I přes zmíněné výhrady, můžeme souhlasit s autorkou, že se jí podařilo prohloubit stav poznání o procesu konverze k islámu v České republice. Formuloval bych však její závěry poněkud odlišně. Autorce se tímto výzkumem podařilo zachytit jistý moment v dějinném vývoji muslimské komunity, a to prizmatem zúčastněné pozorovatelky, která navázala dalšími metodologickými kroky. Z disertační práce se tak může stát referenční bod pro studie mapující dynamiku pronikání islámu do české společnosti. Zvláštní pozornost zaslouží autorčina snaha dokončit výzkum navzdory nepříznivé hygienické situaci způsobené virem COVID-19.

Otázkou je, zda práci v této podobě doporučit k publikování. Pokud by autorka zohlednila výše jmenované podněty, potom by bylo jistě přínosné publikovat pasáže práce, které se věnují kulturním průnikům islámu a sekulárního a náboženského života v České republice. Navazují tím na předchozí pasáže o způsobu kladení výzkumných otázek v disertační práci. Zvláště pojmenování ambivalentního charakteru každého lidského jednání by mohlo práci posunout mnohem dál. Například samotný fenomén konverze je ze své podstaty okamžikem radikální proměny a tedy působí konflikt ve smyslu partikulárního nebo komplexního odmítnutí původního způsobu života a rozhodnutí se pro nový.

Otázky k obhajobě

Závěrem formuluji otázku k obhajobě, a to směrem ke kulturní identitě českých muslimů. Autorka se v disertační práci opakovaně vrací k otázce hledání identity (s. 101) či hledání alternativy životní cesty (s. 66) nebo naopak k otázce aplikovatelnosti arabské kultury či univerzální hodnoty islámu (s. 97), ponechávám stranou diskuzi, zda je možné hovořit o hodnotách, které exkluzivně náležejí jednomu světovému náboženství. Pokud přijmeme

autorkou zvolený model Bergera a Luckmanna o sociální konstrukci reality jako východisko, kde se nachází komunita českých konvertitů k islámu vlivem tohoto náboženství na pomyslné škále od alienace po dis-alienaci?

Závěr

Po přečtení disertační práce Václavy Tlilí jsem musel text na několik dnů odložit, protože jsem zvažoval, jaký přínos pro vědecké poznání je v práci obsažen. Nyní je zřejmé, že práci i přes zmíněné nedostatky doporučuji k obhajobě. Autorce se podařilo s velkým úsilím nashromáždit unikátní materiál, který i přes mnohá metodologická selhání v procesu vyhodnocování, přináší novou perspektivu na život českých konvertitů k islámu a shrnuje důvody konverze českých muslimů, což byl jeden z cílů práce.

Těším se proto na setkání u obhajoby a na prezentaci Václavy Tlilí spojenou s obhajobou a diskuzí nad shora zmíněnými výsledky mé četby.

V Olomouci 5. 10. 2023

.....
Jaroslav Franc